

ОТНОСНО КОНТРОЛА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ НАД СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ РЕСУРСИ

Владислав Лазаров

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Анализът на геополитическия сблъсък през първите две десетилетия на XXI век показва, че Европейският съюз не може да бъде определен като геополитически играч и не развива способности да бъде фактор за промяна на геополитическата карта на света. Определено може да се твърди, че Европейският съюз няма разработена и провеждана цялостна геостратегия и в частност такава, свързана с контрола и достъпа до стратегически ресурси. Със сигурност Европейският съюз има потенциал да промени своя геополитически статус, но превръщането на възможността в действителност е свързано с последователното отстояване на стратегическите интереси на Съюза, особено по отношение на стратегическите ресурси.

Ключови думи: Европейски съюз; геополитика; геостратегия; геополитически играчи; стратегически ресурси

ВЪВЕДЕНИЕ

Инвазията на Русия в Украйна събуди Европа за факта, че мирът и благоденствието ѝ не са гарантирани и може да се наложи да бъдат защитавани, при това при ясната позиция на НАТО, че няма да има пряк военен сблъсък на Алианса с Русия. Още преди войната в Украйна беше ясно, че Европейският съюз няма адекватна политика за сигурност в глобализиращия се свят. Съюзът се оказа неподготвен за реагиране при употреба на сила в международните отношения и реални интервенции.

С встъпването в длъжност на президента на САЩ Доналд Тръмп лидерите на Европейския съюз изведнъж „откриха“, че настъпва промяна в международните отношения и т.нар. „трансатлантическа връзка“. Разбира се, да обясняваме такива промени с особеностите в поведението на американския президент, е несериозно. Очевидно става дума за новите измерения на геополитическия сблъсък, а както е добре известно, именно промяната в отношенията между основните геополитически играчи води до промяна на системата на международните отношения, а не обратното.

При предаването на този доклад започнаха преговори между САЩ и Руската федерация за постигане на мир в Украйна. Президентът на Украйна също преговаря с президента на САЩ, а лидерите на Европейския съюз просто не са поканени. Надеждите са за постигане на примирие и траен мир, а Европейският съюз започна да обръща внимание на военния си капацитет, засега само в неясното бъдеще.

САЩ и Украйна сключиха споразумение за експлоатацията на украинските редкоземни метали, а както се разбира, и не само на тях, защото в споразуме-

нието се предвижда САЩ да финансира „проекти за добив на полезни изкопаеми, петрол и газ“.

В Украйна се намират 5% от световните залежи на редкоземни ресурси. Това включва 19 милиона тона залежи от графит, необходим за батериите на електромобилите, 7% от залежите на титан, използван в области от самолетостроене до електроцентрали, и 1/3 от всички европейски находища на литий – ключов компонент за батериите. Украйна е богата и на други елементи, важни за ядрените реактори и оръжия, но също и за други производства в съвременния свят. Част от залежите се намират на контролирани от Русия територии.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В изследването е приложен системният подход. В основата на реализирането му стои циклично реверсивното приложение на методите на анализа и синтеза, които в своето единство са основният двигател на получаване на нови знания. Избраната методология включва и събиране на емпирична информация и изследване на случаи. Основен източник на информация за изследването са личните наблюдения на автора, неговият практически опит, запознаването с достъпната документация и дигиталния web ресурс.

РЕЗУЛТАТИ

Новата световна геополитическа система изисква различни от класическите геополитически подходи, защото има нови геополитически пропорции, за обяснението на които са необходими нови методи за геополитически анализ. Едно от централните понятия за извършването на този анализ е „геополитически статус“. То съдържа евристичен заряд и конкретизира анализа, защото става дума за положението на основните геополитически играчи и на държавите в геополитическата система, която е йерархически подредена.

Както се отбелязва в Стратегията за вътрешна сигурност на Европейския съюз 2010:

Макар сама по себе си да не е насочена към създаване на нови компетенции, а към интегриране на съществуващи стратегии и идейни подходи, и като отчита рамката на Стокхолмската програма, стратегията на ЕС за вътрешна сигурност демонстрира твърда ангажираност към продължаване на напредъка в областта на правосъдието, свободата и сигурността чрез европейски модел за сигурност (Strategia za vatreshna sigurnost na Evropeiskiya sayuz. Kam evropeiski model za sigurnost 2010).

Основният въпрос е: какъв е този модел за сигурност? Наистина е необходим нов модел за сигурност, постигнат в резултат на стратегически анализ и сценарийно планиране на геополитическия сблъсък за контрол над пространството, ресурсите и социалните форми на живот. За определянето на геополитическия статус е необходимо да се разкрият поредица съществени признаци: географското положение, размерът на територията, климатичните условия, наличието или отсъствието на природни ресурси, броят и плътността на население

нието, политическите, военните, социално-икономическите характеристики и потенциал на геополитическите играчи и на държавите. Очевидно този статус трябва да се поддържа с политическата воля на управляващите и техните способности да проведат една или друга геополитическа стратегия, която трябва да се реализира в постоянно изменящата се глобална геополитическа система.

Американският геополитик Никълъс Спайкман в своите трудове „Американската стратегия в световната политика“ и „География на света“ въвежда десет критерия за статуса на държавата, по които може да се определи геополитическото могъщество на държавата:

Повърхността на територията, т.нар. „природни граници“, броят на населението, икономическото и технологичното развитие, етническата еднородност, нивото на социална интеграция, политическата стабилност и т.н. Ако сумарният резултат от оценката на геополитическите възможности на държавата се окаже неособено висок, е необходимо да се влезе в стратегически съюз, съобразно със световните геополитически протекции (Spykman 1942).

В съвременния геополитически анализ продължават да се използват понятията „велики сили“ и „свръхсили“, макар че все повече автори обосновават тезата, че съдържанието на тези понятия се е променило. Както отбелязва Стефан Карастоянов:

Обикновено понятието „велики сили“ се замества с „основни геополитически играчи, като и в двата случая става дума за сили, които играят по правила, създадени от самите тях, и имат сериозни сфери на влияние и въздействие, планетарно присъствие и интерес от такова присъствие (Karastoianov 1997).

Жак Атали предлага седем критерия, на които трябва да отговаря „великата сила на XXI век“:

- а) да бъде достатъчно богата, за да има тежест в международните дела;
- б) да владее прогреса в областта на световните технологии, комуникациите и енергията;
- в) да има валута, способна да служи за резерв и международни трансакции;
- г) да разполага с ядрено оръжие и да може да изпраща на далечно разстояние най-малко 10 дивизии;
- д) в географско отношение да има откъснати интереси, да може да охранява морските си пътища, енергийните си източници, запасите си от питейна вода, да разполага със стратегически съюзници;
- е) да бъде одухотворявана от една универсална култура – национална или религиозна, и да съблазнява другите със своите произведения на изкуството;
- ж) да е в състояние да замисля и прилага имперска външна политика (цит. по Lazarov 2020, p. 48).

За да се превърне Европейският съюз в геополитически играч, трябва да развие посочените от Атали способности и да бъде фактор за промяна на геополитическата карта на света.

В началото на XXI век информацията определено е новият стратегичес-

ки ресурс. До средата на XX век информацията представлява спомагателен, обслужващ ресурс в общественото производство на фона на традиционните ресурси – земя, труд, капитал, но през втората половина на миналото столетие и с нарастването на потреблението се появява дефицит на ресурсите земя и труд. Според Стоян Денчев: „Информацията, в цялото разнообразие, в което се проявява, е ценен ресурс, също както финансовите, материалните и човешките ресурси“ (Denchev 2019, pp. 145, 146).

Както подчертава Стоян Денчев:

Най-общо казано, концепцията за информационните ресурси може да се изрази по следния начин: всички налични ресурси на една система и тяхната трансформация в използваема информация. Ако детайлизираме и осмислим професионално горното определение, бихме могли да го перифразираме в следната ДЕФИНИЦИЯ: Информационните ресурси (IR) са всички физически и логически компоненти на системата за обработка на информация, като компютри, програми, данни, информация, операционни системи, комуникационни връзки, системи и програмисти, програмни анализатори, оператори и мениджъри (Denchev 2019, pp. 145, 146).

Притежанието и контролът над стратегическите ресурси, съчетано с устойчивото интелектуално и технологично развитие, ще бъдат средствата за постигане на целите и решенията на глобалните кризи поне през първата половина на XXI век.

Именити учени дават различни обяснения каква трябва да е основата на политиката за сигурност – „цивилизационна принадлежност“ според С. Хънтингтън, „икономическа глобализация“ според Фридман, а според Майкъл Клер „трябва да се отчете значението на съревнованието за ресурси“ (Kler 2003).

Стратегическите ресурси са тези, които имат жизненоважно значение за оцеляването, просперитета на обществото и са важна съставна част на националните интереси, както и на наднационалните политически образowania, какъвто е Европейският съюз.

По отношение на притежанието и контрола над стратегическите ресурси Европейският съюз очевидно няма адекватна геостратегия и това също е доказателство за факта, че Съюзът не е основен геополитически играч. Примерите за липса на геостратегия и недалновидно провеждана геополитика са видими с просто око, но странно интерпретирани от институциите и лидерите на Европейския съюз.

Несъмнено най-важният стратегически ресурс са хората, но няма как да определим мерките за справянето с демографската криза в държавите – членки на ЕС, както и общностната политика по друг начин, освен като погрешни и неефективни, особено в геополитически аспект. Същата оценка може да се даде и на действията при внушителната миграционна вълна, заляла Европа през 2015 г.

Следващият провал на ЕС беше свързан с управлението на пандемията, причинена от COVID-19. Като цяло мерките не бяха адекватни. По стара тра-

диция закъснях дори компенсациите за различните страни, които трябваше да са договорени много по-рано, а не като „План за възстановяване“.

Що се отнася до геостратегията на ЕС по отношение на останалите стратегически ресурси, също може да открием непоследователност и неотчитане на „жизненоважните интереси“. Трудно се открива в стратегията и политиката на ЕС отстояването и разширяването на контрола над стратегическите ресурси на нашата планета. Парадоксалното е, че и намиращите се на територията на ЕС ресурси често не са достъпни и контролирани от Съюза. Примерът с начина, по който се конструира и реализира „Зеленият пакт“, стана вече хростоматиен.

За защита на своите интереси основните геополитически играчи вземат най-различни мерки – от създаване на собствени стратегически запаси през политическо въздействие до използване на военна сила. САЩ например, като голям световен потребител и доскорошен абсолютен геополитически хегемон, определят сигурността на доставките на ресурси за своята икономика като „жизненоважен интерес“.

Петролът запазва своето първостепенно място главно поради това, че е единственият *универсален източник на енергия*, който може да бъде използван във всички области. Понастоящем петролът в своите различни форми – газ, бензини и дизелово гориво, реактивно гориво и др., възлиза на 95% от всичката енергия, която се използва от световната транспортна система. През 2035 г. транспортът ще бъде отговорен за 61% от световната консумация на петрол, покачвайки се от 53% през 2007 г. (U.S. Energy Information Administration, International Energy Outlook 2010 – Highlights, F, p. 213). Ако обаче световната консумация на петрол се увеличава с повече от 1% до 2% на година, съществуващият запас ще изчезне след 20 – 25, а не след 35 години, което от своя страна ще предизвика все по-ожесточена борба за контрол на оставащите запаси.

Нахлуването на Русия в Украйна пренастрои световния петролен пазар, като африканските доставчици се намесиха, за да отговорят на европейското търсене. Сложна комбинация от санкции на САЩ, Европейския съюз и Великобритания забрани на кораби, собственост на Русия или плаващи под флага ѝ, да акостират в пристанища, което означава, че част от увеличената търговия към Азия се улеснява чрез трансфер от кораб до кораб в морето – скъп процес, при който рискът от разливи е по-голям. Русия се адаптира към забраната на петрола си в Европейския съюз, при условие че Азия и Китай продължават да купуват суровия петрол.

В общи линии ситуацията в Близкия изток и Персийския залив се свежда до вътрешно напрежение, постоянни противоречия в активно мимикриращите обединения по интереси и незадоволително ниво на глобален контрол на протичащите процеси.

В комбинация с традиционните конфликти цялата картина води до противоречиви резултати – от една страна, се създават предпоставки за привличане на външни сили в решенията на регионалните конфликти, а от друга, се наблюдава тенденция към отказ на САЩ от непосредствен военен ангажимент. Нещо

повече, в сегашното си състояние САЩ по-същество все по-малко използват познатия ни доскоро контрол „в най-важния геостратегически регион на планетата“ (Stent 2015).

Като един от основните доставчици на нефт, Саудитска Арабия използва „петролното оръжие“ за решение на политически и икономически казуси, утвърждавайки позицията, че „приходите на страната са по-големи, отколкото може да похарчи, дори при риск от изолация от страна на арабските ѝ съседи“ (Luders 2019).

Към всичко това се прибавя и нарастващата уязвимост на критичната инфраструктура, осигуряваща достъпа и преноса на стратегическите енергийни ресурси.

От края на XX век защитата на критичната инфраструктура е съществен елемент от политиката за сигурност на много страни. Основна причина за развитието на такава политика са появата и контролът над големите инфраструктурни проекти за производство и пренос на електроенергия, нефт, газ и др.

ИЗВОДИ/ДИСКУСИЯ

Европейският съюз трябва да укрепи своето единство и координирана политика, защото може да се окаже сериозно губещ в голямата геополитическа игра.

В никакъв случай не трябва да се подценява ролята на Китай при пренареждането на геополитическата карта на света.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Конфликтният потенциал на стратегическите ресурси е безспорен, но той не може да бъде овладян, като се намали тяхното използване и се negliжират контролът и достъпът до тях. Необходимо е да се изработят механизми за адекватно управление на тези ресурси в глобалната епоха.

Трансформирането на Европейския съюз от икономически гигант в съюз, способен да защитава себе си и своите геополитически интереси, ще помогне за формиране на обща политика спрямо Русия, но също и спрямо САЩ и Китай. За да се осъществи това, е необходимо изработване на адекватна геостратегия на Европейския съюз, като съществена част от нея е контролът над стратегическите ресурси.

ЛИТЕРАТУРА

ДЕНЧЕВ, С., 2019. *Информация и сигурност*. София: За буквите – О писменехъ“, с. 145 – 146.

КАРАСТОЯНОВ, С., 1997. *Политическа география, геополитика, геостратегия*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“.

КЛЕР, М., 2003. *Войни за ресурси*. София: Захарий Стоянов.

ЛАЗАРОВ, В., 2020. *Стратегически ресурси за националната, регионалната и глобална сигурност*. София: ДиоМира, с. 48.

СТРАТЕГИЯ за вътрешна сигурност на Европейския съюз. Към европейски модел за сигурност, 2010. Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз.

LUDERS, M., 2019. *Armagedon im Orient*. Munich: CHBeck GmbH & Co. KG.

SPYKMAN, N., 1942. *Geography of peace*. Brace: Harcourt.

STENT, A., 2015. *The Limits of Partnership*. Princeton University Press.

U.S. Energy Information Administration. *International Energy Outlook 2010 – Highlights*, F, p. 213.

REFERENCES

DENCHEV, S., 2019. *Informatsiya i sigurnost*. Sofia: Za bukвите – O pismeneh, s. 145 – 146.

KARASTOIANOV, S., 1997. *Politicheska geografia, geopolitika, geostrategia*. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“.

KLER, M., 2003. *Voyni za resursi*. Sofia: Zahariy Stoyanov.

LAZAROV, V., 2020. *Strategicheskite resursi za nacionalnata, regionalnata i globalna sigurnost*. Sofia: DioMira, s. 48.

STRATEGIA za vatreشنا sigurnost na Evropeiskiya sayuz. Kam evropeiski model za sigurnost. 2010. Lyuksemburg, Sluzhba za publikatsii na Evropeiskiya sayuz.

ON THE EUROPEAN UNION'S CONTROL OVER STRATEGIC RESOURCES

Abstract: *An analysis of the geopolitical clash in the first two decades of the 21st century has shown that the European Union cannot be defined as a geopolitical player and is not developing the capabilities to be a factor in changing the geopolitical map of the world. It can definitely to claim that the Union does not have a developed and implemented comprehensive geostrategy, and in particular one related to the control and access to strategic resources. Certainly, the European Union has the potential to change its geopolitical status, but turning the opportunity into in reality it is about consistently upholding the Union's strategic interests, especially with regard to strategic resources.*

Keywords: *European Union; geopolitics; geostrategy; geopolitical players; strategic resources*

Assoc. Prof. DSc Vladislav Lazarov
University of Library Studies and Information Technologies
Sofia, Bulgaria
E-mail: v.lazarov@unibit.bg